

Civilizational Defense of the Prophet's Dignity and the Ummah's Authority in the Second Step Declaration, Based on the Exegetical Thought of Imam Khamenei*

Hadi Ghanbarkhah*

Abstract

The present research aims to elucidate the model of "civilizational defense" of the Prophet's dignity and the Islamic Ummah's authority, based on the Second Step Declaration of the Revolution and the exegetical thoughts of Imam Khamenei. Employing a qualitative content analysis method with a deductive approach, this research seeks to answer the main question: How can we transition from a purely reactive and defensive approach in safeguarding the sanctity of prophethood to a deterrent, active, and civilizational model, by relying on the intellectual system of the Second Step Declaration and the interpretive approaches of the Supreme Leader? The findings indicate that civilizational defense is a multi-layered process based on transforming identity threats into a constructive project, which can be analyzed on three major axes. First, at the "discourse" level, it is based on linking national honor with divine-Prophetic honor and anti-arrogance demarcation as a practical manifestation of monotheism. Second, at the level of "civilization-building components," it is formed around the three pillars of science and research (as a defensive shield), resistance economy (as a basis for generating authority), and ethics and spirituality (as the heart of soft power). Third, at the level of "operational strategies," it is manifested in the form of infrastructural empowerment (the manifestation of the Quranic "qudrah" - power), the "Jihad of Explanation" by the youth (breaking the media blockade), and active demarcation (intelligent alliance and disavowal). This research leads to the conclusion that the Second Step Declaration, through a civilizational and exegetical reading, offers an integrated model in which the defense of the Prophet's dignity is not an passive action but an inseparable and driving part of the process of constructing the new Islamic civilization and reviving the global authority of the Ummah.

Keywords: Imam Khamenei, Second Step Declaration, Prophet's Dignity, Ummah's Authority, Civilizational Defense, National Honor.

*. Received: ۱۷/۰۷/۱۴۰۴ SH (۰۹/۱۰/۲۰۲۵ CE) & Accepted: ۲۹/۱۰/۱۴۰۴ SH (۱۹/۰۱/۲۰۲۶ CE)

*. PhD in Quranic Sciences with a specialization in Management, Al-Mustafa International University, the Higher Education Complex of Quran and Hadith:
hadighanbarkhah@gmail.com

دفاع تمدنی از ساحت رسالت و اقتدار امت در بیانیه گام دوم با تکیه بر اندیشه

تفسیری امام خامنه‌ای*

هادی قنبرخواه*

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تبیین الگوی «دفاع تمدنی» از ساحت رسالت و اقتدار امت اسلامی، بر پایه بیانیه گام دوم انقلاب و اندیشه‌های تفسیری امام خامنه‌ای انجام شده است و این تحقیق با روش تحلیل محتوای کیفی و رویکرد استنتاجی، در پی پاسخ به این پرسش اصلی است که چگونه می‌توان با تکیه بر منظومه فکری بیانیه گام دوم و رهیافت‌های تفسیری رهبر انقلاب، از رویکرد صرفاً واکنشی و پدافندی در صیانت از حریم نبوت، به سوی یک مدل بازدارنده، فعال و تمدنی گذار کرد و یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که دفاع تمدنی، فرآیندی چندلایه و مبتنی بر تبدیل تهدیدهای هویتی به پروژه‌ای سازنده است که در سه محور کلان قابل تحلیل است: نخست، در سطح «گفتمان»، بر پایه پیوند عزت ملی با عزت الهی - نبوی و مرزبندی استکبارستیزانه به مثابه تجلی عملی توحید استوار می‌گردد. دوم، در سطح «مؤلفه‌های تمدن‌ساز»، با محوریت سه رکن علم و پژوهش، اقتصاد مقاومتی و اخلاق و معنویت شکل می‌گیرد. سوم، در سطح «راهبردهای عملیاتی»، در قالب توانمندسازی زیرساختی (تجلی «قوه» قرآنی)، جهاد تبیین جوانان و مرزبندی فعال متجلی می‌شود و حاصل پژوهش آن است که بیانیه گام دوم، با خوانش تمدنی و تفسیری، الگویی یکپارچه ارائه می‌دهد که در آن، دفاع از ساحت رسالت، خود بخشی پیش‌ران از فرآیند ساخت تمدن نوین اسلامی و احیای اقتدار جهانی امت است.

واژگان کلیدی: امام خامنه‌ای، بیانیه گام دوم، ساحت رسالت، اقتدار امت، دفاع

تمدنی، عزت ملی.

*. تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۱۷ و تاریخ تأیید: ۱۴۰۴/۱۰/۲۹

*. دکتری قرآن و علوم گرایش مدیریت، جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع آموزش عالی قرآن و حدیث:

hadighanbarkhah@gmail.com

مقدمه

در جهان امروز، ساحت پاک پیامبر اعظم (ص) به عنوان کانون بنیادین همبستگی امت اسلامی، هدف تهاجم‌های سازمان یافته جبهه استکبار قرار گرفته است و این شیبخون‌های فرهنگی که در قالب‌های گوناگون رسانه‌ای بروز می‌یابد، فراتر از یک دشمنی ساده، تلاشی راهبردی برای درهم‌شکستن هویت مسلمانان و جلوگیری از برپایی تمدن نوین اسلامی است و بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که از سوی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به عنوان نقشه راه چهل واره دوم ترسیم شده است، نه تنها سندی برای پیشرفت درونی، بلکه راهبردی‌ترین ابزار برای بازتعریف توانمندی دفاعی امت در برابر این هجمه‌ها به شمار می‌رود و مسئله بنیادین اینجا است که علیرغم وجود پیوندهای عاطفی عمیق میان مسلمانان و پیامبر خدا (ص)، واکنش‌ها به گستاخی‌های دشمن اغلب به رفتارهای گذرا و احساسی محدود شده است و بیانیه گام دوم با نگاهی ژرف، ریشه این آسیب‌پذیری را در ضعف زیرساخت‌های قدرت و محاصره تبلیغاتی دشمن می‌بیند. از این رو، مسئله اصلی این پژوهش، واکاوی راهبردهای استخراج شده از این بیانیه و پیوند آن با اندیشه‌های تفسیری رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) است تا مشخص گردد چگونه می‌توان از مرحله «واکنش اعتراضی» به مرحله «بازدارندگی تمدنی» گذر کرد؛ به گونه‌ای که دشمن توان و جرات آسیب رساندن به مقدسات و کیان امت را از دست بدهد.

هدف غایی این تحقیق، دستیابی به یک الگوی جامع و همه‌جانبه برای دفاع از آستان رسالت و صیانت از اقتدار امت اسلامی است و این الگو بر پایه توانمندسازی درونی و استخراج لایه‌های دفاعی از متن بیانیه گام دوم طراحی شده تا مسیر حرکت به سوی مرجعیت علمی و شکوه جهانی مسلمانان را هموار سازد که برای دستیابی به این هدف، پژوهش حاضر در پی

پاسخ به دو پرسش کلیدی است: نخست آنکه مبانی حکمی و تفسیری دفاع از ساحت پیامبر (ص) و عزت امت بر پایه آیات قرآن و اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) چیست؟ دوم، بیانیه گام دوم چه لایه‌های عملیاتی و راهبردی را برای تبدیل امت اسلامی به یک قدرت بازدارنده در برابر اهانت‌های دشمن پیشنهاد می‌دهد؟ بنابراین، این مقدمه تصویری از یک نبرد تمدنی را ترسیم می‌کند که در آن، دفاع از مقدسات نه یک کنش جداگانه، بلکه پاره‌ای از کلان‌پروژه «قوی شدن» امت اسلامی است که در بخش‌های آتی به تفصیل واکاوی خواهد شد.

پیشینه پژوهش

نویسنده	پژوهشگر و سال	عنوان اثر و روش پژوهش	یافته‌های کلیدی	وجه اشتراک با پژوهش حاضر	نوآوری و تمایز پژوهش حاضر
۱	ولایتی (۱۳۹۸)	کتاب: فرهنگ و تمدن اسلامی روش: توصیفی- تحلیلی تاریخی	تمدن اسلامی بر پایه سیره نبوی شکل گرفته است. خردورزی، علم‌دوستی و پیمان‌داری از ارکان تمدن‌ساز هستند که موجب بیداری و خودباوری امت می‌شوند	تأکید بر «سیره نبوی» به عنوان زیربنای اقتدار و شکوه امت اسلامی	پژوهش حاضر با نگاهی راهبردی و آینده‌نگر، توصیه‌های بیانیه گام دوم را به مثابه ابزارهای نوین دفاع تمدنی برای صیانت از ساحت رسالت در برابر شیخون‌های

فرهنگی معاصر باز تعریف می کند					
مقاله یادشده بر ساختار «نهادهای مدیریتی» تمرکز دارد؛ اما پژوهش حاضر، لایه‌های راهبردی بیانیه را در خدمت «دفاع از ساحت پیامبر اعظم(ص)» و باز تعریف اقتدار امت اسلامی در برابر تهاجم فرهنگی به کار می‌بندد	استفاده از روش واکاوی درون‌مایه (تحلیل محتوا) و تمرکز بر سند راهبردی بیانیه گام دوم	برای دستیابی به تمدن نوین، باید بر پیشایندهایی چون «معنویت» و «سرمایه انسانی هم‌تراز» تکیه کرد و با شناسایی آسیب‌ها، راهبردهای عملیاتی برای تحول نهادی ارائه داد	مقاله: طراحی و تبیین الگوی نهاد تمدن‌ساز مبتنی بر واکاوی درون‌مایه بیانیه گام دوم انقلاب روش: تحلیل محتوای کیفی و گروه کانونی	گودرزی و همکاران (۱۳۹۹)	۲
مقاله علیزاده بر جنبه‌های «مدیریتی»، اجرایی و رفاه	پذیرش بیانیه گام دوم به عنوان منشور تمدن‌سازی و تاکید بر نقش	اعتماد به نسل جوان و نخبگان، کلید اصلی پیشرفت و	مقاله: واکاوی و تبیین گام دوم انقلاب در راستای	علیزاده (۱۴۰۱)	۳

عمومی» جوان‌گرایی تمرکز دارد. پژوهش حاضر، این نیرو را در ساحت «دفاع مقاله علیزاده بر جنبه‌های «مدیریتی، اجرائی و رفاه عمومی» جوان‌گرایی تمرکز دارد. پژوهش حاضر، این نیرو را در ساحت «دفاع بین‌المللی از مقدسات» و به عنوان راهبردی برای پاسداری از آستان نبوی در برابر جنگ نرم	بی‌بدیل جوانان در تحقق این هدف.	توسعه سرزمینی است. استفاده از ظرفیت جوانان در برنامه‌های مدیریتی و اجرایی، راه را برای آبادانی کشور هموار می‌سازد	جوان‌گرایی در تمدن نوین اسلامی روش: تحلیلی		
--	---------------------------------------	---	--	--	--

بیگانگان واکاوی می‌کند.					
پژوهش حاضر، این مؤلفه‌ها را به طور ویژه در جایگاه «ابزارهای دفاع تمدنی» برای صیانت از آستان نبوی بازتعریف می‌کند تا به عنوان یک راهبرد بازدارنده در برابر اهانت به مقدسات به کار گرفته شوند	تمرکز بر راهکارهای هشت‌گانه بیانیه گام دوم برای اقتدار امت	تمدن اسلامی بر آموزه‌های دینی استوار است و راه رویارویی با تمدن غرب، قدرتمند شدن در محورهایی چون «علم و پژوهش»، «عزت ملی» و «مرزبندی با دشمنان» است	مقاله کنفرانسی: مؤلفه‌های احیای تمدن اسلامی با تأکید بر اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب روش: توصیفی - تحلیلی	حسینی و شکراللهی صورتی (۱۳۹۹)	۴
در مقاله یادشده، نقش جوانان به صورت کلی در نظام مدیریتی و آموزشی دیده شده است.	پذیرش نقش پیشران جوانان برای تحقق اهداف بیانیه گام دوم	ویژگی‌های ی چون «خودباوری»، «تعهد» و «روحیه انقلابی» در جوانان، موتور پیشران برای	مقاله همایشی: نقش و جایگاه جوانان در بیانیه گام دوم انقلاب	گرچی (۱۴۰۰)	۵

<p>این نوشتار، جوانان را به طور ویژه در جایگاه «افسران جنگ نرم» برای دفاع تمدنی از آستان پیامبر(ص) و ابطال نقشه‌های دشمن در فضای رسانه‌ای واکاوی می‌کند</p>		<p>صیانت از ارزش‌های اسلامی در چهل‌واره دوم انقلاب به شمار می‌رود</p>	<p>روش: تبیینی</p>		
<p>مقاله موسی زاده بر لایه‌های «حقوقی و اداری» نظام‌سازی تمرکز دارد. این پژوهش، اصول نظام‌سازی را در خدمت یک «نظام دفاع تمدنی» قرار</p>	<p>بهره‌گی ری از بیانیه گام دوم به عنوان نقشه راه و تاکید بر مؤلفه‌هایی چون استکبارستیزی و معنویت</p>	<p>نظام‌سازی اسلامی در چهل‌واره دوم، بر لایه‌های ارزشی همچون «عدالت»، «استکبارستیزی»، «معنویت» و «عقلانیت» استوار است. طرد الگوهای غربی و جایگزینی نظام</p>	<p>مقاله: اصول و مؤلفه‌های نظام‌سازی اسلامی با تاکید بر بیانیه گام دوم انقلاب روش: توصیفی - تحلیلی</p>	<p>موسی زاده (۱۳۹۹) ه</p>	<p>۶</p>

<p>می دهد تا از آن برای صیانت از شکوه پیامبر اکرم(ص) در تراز جهانی بهره ببرد</p>		<p>اداری صحیح، نقشه راه اصلی است</p>			
<p>مقاله یادشده به بررسی کلی بسترهای احیای تمدن می پردازد. این نوشتار، بسترهای تمدنی را به طور ویژه در ساحت «دفاع از مقدسات» بازتعریف کرده و نشان می دهد چگونه نیل به تمدن نوین، خودکارآمدتری ن ابزار برای دفاع از آستان</p>	<p>پذیرش بیانیه گام دوم به عنوان نقشه راه تمدن سازی و تاکید بر ضرورت پیشرفت همه جانب</p>	<p>بیانیه گام دوم مسیر عبور از مراحل «خودسازی» و «جامعه پردازی» برای رسیدن به «تمدن سازی» را ترسیم کرده است. احیای تمدن اسلامی به معنای پیشرفت همه جانبه در تمامی عرصه ها است</p>	<p>مقاله: نقش آیت الله خامنه‌ای در احیای تمدن اسلامی با تکیه بر بیانیه گام دوم انقلاب روش: توصیفی - تحلیلی</p>	<p>ابراهیمی کیایی و بوذری نژاد (۱۴۰۰)</p>	<p>۷</p>

پیامبر(ص) در برابر توهین های هدفمند است					
---	--	--	--	--	--

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، در زمره تحقیقات کاربردی و از حیث ماهیت و روش، یک مطالعه توصیفی- تحلیلی است که با رویکرد تحلیل محتوای کیفی به انجام رسیده است که در مرحله نخست، برای دستیابی به تصویر روشنی از فرآیند تحقیق، گزاره‌های تمدن‌ساز از متن بیانیه گام دوم انقلاب استخراج شده و سپس با استفاده از روش استنتاج منطقی و بهره‌گیری از مبانی اصیل دینی و اندیشه‌های تمدنی، الگوی دفاع تمدنی ترسیم گردیده است. جامعه مورد نظر در این مطالعه، کلیه اسناد بالادستی مرتبط با چهل‌واژه دوم انقلاب، تفاسیر معتبر فریقین (شیعه و سنی)، آرای اندیشمندان اسلامی و نظرات تمدن‌پژوهان غربی است که نمونه پژوهش از میان آن‌ها به صورت هدفمند انتخاب شده است؛ این نمونه شامل متن صریح بیانیه گام دوم، آیات منتخب قرآن کریم، سیره نبوی و منابع علمی معتبری است که در بخش پیشینه واکاوی شدند.

وسیله و ابزار گردآوری داده‌ها در این تحقیق، فیش‌برداری از منابع کتابخانه‌ای و اسناد دیجیتال است که با توجه به اینکه ابزار مورد استفاده در جامعه علمی کاملاً شناخته شده است، روایی (درستی و اعتبار منطقی) و پایایی (دقت و اعتمادپذیری استنادی) آن از طریق ارجاع مستقیم به منابع دست اول و تطبیق یافته‌ها با طیف متنوعی از تفاسیر (اعم از میزان، مجمع‌البیان، ابن‌کثیر و المنار) و همچنین سنجش با دیدگاه‌های مختلف علمای لغت و تمدن‌تأمین‌گشته است و این شیوه تضمین می‌کند که نتایج پژوهش فراتر از نگاه تک‌منبعی بوده و از استحکام علمی

لازم در برابر نقد برخوردار است. در نهایت، روش تجزیه و تحلیل داده‌ها مبتنی بر تحلیل کیفی و استدلال نقلی و عقلی است؛ بدین گونه که پس از کدگذاری واژگان کلیدی، مفاهیم استخراج شده دقیقاً ذیل کلیدواژه‌های اصلی پژوهش شامل: «امام خامنه‌ای»، «بیانیه گام دوم»، «ساحت رسالت»، «اقتدار امت»، «دفاع تمدنی»، «عزت ملی» مقوله‌بندی شده‌اند. سپس مراحل استنتاجی طی شده است تا رابطه میان این مولفه‌ها و چگونگی شکل‌گیری قدرت نرم امت در دفاع از ساحت رسالت تبیین گردد و این شیوه تحلیل، تضمین می‌کند که یافته‌های پژوهش به طور کامل با چهارچوب نظری و واژگان گزینش شده در چکیده هم‌سو و منطبق باقی بماند.

مفهوم شناسی

در پژوهش حاضر، برای تحلیل جامع و ساختارمند، شش واژه کلیدی اصلی تعریف شده‌اند که هر یک به بُعدی اساسی از موضوع می‌پردازند و این واژه‌ها عبارت‌اند از: امام خامنه‌ای، بیانیه گام دوم، ساحت رسالت، اقتدار امت، دفاع تمدنی، عزت ملی.

الف- ساحت رسالت: کانون انسجام هویتی امت اسلامی

واژه «ساحت» در لغت به معنای فضا، میدان و آستانه است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۴۳۱) و «رسالت» به معنای پیام‌بری و مأموریتی الهی است و در این پژوهش، «ساحت رسالت» به معنای حریم قدسی، شخصیت الهی و سیره تمدن‌ساز پیامبر اعظم (ص) است که هسته مرکزی هویت امت اسلامی را شکل می‌دهد و سیره نبوی الگوی جامعی است که زیربنای معرفتی تمدن نوین را می‌سازد (ولایتی، ۱۳۹۸: ۱۴) و از منظر مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، ساحت رسالت کانون اصلی وحدت امت است و ایشان صیانت از این حریم را یک «مجاهدت تمدنی» می‌دانند که مانع از هجمه دشمن به ریشه‌های اسلام می‌شود (مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار کارگزاران حج، ۰۹/۰۱، ۱۳۸۵، <https://khl.ink/f۳۳۶۹>) و ضرورت پاسداری از این ساحت در قرآن کریم با وظایفی چون «تعزیر» و «نصرت» پیوند خورده است: «فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَ

عَزْرُوهُ وَ تَصَرُّوهُ...» (اعراف/۱۵۷) و علامه طباطبایی در تفسیر المیزان تبیین می‌کند که «تعزیر» به معنای یاری رساندن همراه با تعظیم است؛ به گونه‌ای که با دفاع مقتدرانه، مانع از آسیب رساندن دشمن به ساحت پیامبر (ص) گردد. (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۸: ۳۶۰).

ب- اقتدار امت: تجلی عزت قرآنی در عرصه بین‌الملل

«اقتدار» در لغت به معنای دست یافتن بر چیزی و توانایی بر انجام کار با قدرت کامل است و ابن‌منظور در لسان‌العرب آن را به معنای ملک و استیلاء ذکر کرده که نشان‌دهنده غلبه و نفوذناپذیری است (ابن‌منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۵: ۸۶) و همچنین در تاج‌العروس، اقتدار برتری یافتنی است که ناشی از اسباب قدرت باشد (زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۷: ۳۶۲) و در این پژوهش، «اقتدار امت» به معنای مجموع توانمندی‌های مادی و معنوی است که جامعه اسلامی را به بلوغ تمدنی رسانده و از هجمه دشمنان مصون می‌دارد و از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، این اقتدار بر سه پایه «علم»، «اقتصاد» و «فرهنگ» استوار است و ایشان در بیانیه گام دوم، آن را وسیله‌ای برای ایجاد «بازدارندگی» و حفظ «عزت ملی» معرفی می‌کنند (مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷) و ریشه اصلی اقتدار در کلام وحی، پیوند با منبع قدرت لایزال الهی است: «وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ» (منافقون/۸) و شیخ طبرسی تبیین می‌کند که خداوند برتری و پیروزی «عزت» را مخصوص مؤمنان قرار داده تا در برابر مخالفان سرفراز باشند و زیر بار ذلت نروند (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱۰: ۱۰) و آیت‌الله مکارم شیرازی معتقد است که این آیه بر ضرورت «استقلال همه‌جانبه» مؤمنان تأکید دارد، به گونه‌ای که امت اسلامی باید در تمامی عرصه‌های تمدنی، چنان مقتدر شود که هیچ قدرتی توان تحقیر یا تسلط بر آن را نداشته باشد. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۴: ۱۵۹).

ج- دفاع تمدنی: گذار از رویکرد پدافندی به بازدارندگی فعال

«دفاع» در لغت به معنای دفع کردن، دور کردن و بازداشتن است (فراهیدی، ۱۴۱۰، ج ۲: ۴۷) و «تمدن» به معنای برگزیدن از بادیه‌نشینی و دستیابی به نظم اجتماعی و پیشرفت همه‌جانبه است. دفاع تمدنی مفهومی فراتر از دفاع نظامی و سخت است و این واژه به معنای استفاده از ابزارهای نرم، رسانه‌ای، علمی و فرهنگی برای صیانت از دارایی‌های بنیادین تمدن اسلامی در برابر «شیخون فرهنگی» است و از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، این دفاع به معنای هوشیاری در برابر «اراده دشمن» برای تخریب بنیان‌های فکری امت است (مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۹/۰۵/۱۳۹۰ - <https://khl.ink/f16912>) و در این پژوهش، دفاع تمدنی یعنی ایجاد یک «سپر بازدارنده» توسط جوانان با استفاده از ظرفیت‌های بیانیه گام دوم، به گونه‌ای که دشمن از توهین به مقدسات، به ویژه ساحت پیامبر اعظم (ص)، احساس ناامنی و پشیمانی کند (حسینی و شکراللهی صورتی، ۱۳۹۹: ۱۸) و ضرورت این هوشیاری در کلام وحی به روشنی بیان شده است: «وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاجِدَةً» (نساء/۱۰۲) و علامه طباطبایی تبیین می‌کند که «اسلحه» و «امتعه» شامل تمام توانمندی‌هایی است که مایه قوام و اقتدار جامعه اسلامی است و حفظ بیداری در صیانت از این سرمایه‌ها واجبی است که مانع از تسلط دشمن بر پیکره امت می‌گردد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۵: ۸۸) و شیخ طبرسی معتقد است که «امتعه» به معنای هر آن چیزی است که مورد بهره‌برداری امت قرار می‌گیرد؛ لذا غفلت از سرمایه‌های معنوی و هویتی، راه را برای هجوم یکباره «میلۀ واحده» دشمن هموار می‌سازد (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۳: ۱۵۷) و زمخشری نیز بر این باور است که دشمن همواره در کمین کوچکترین غفلت از ابزارهای صیانت است تا با تمام قوا بر امت یورش برد. (زمخشری، ۱۴۰۷ق، ج ۱: ۵۵۷).

تجزیه و تحلیل دفاع تمدنی از ساحت رسالت و اقتدار امت

الف) گفتمان عزت و مرزبندی:

۱. عزت ملی مبتنی بر عزت الهی و نبوی

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که در بیانیه گام دوم انقلاب، «عزت ملی» به عنوان یکی از اصول اساسی روابط خارجی و مرزبندی با دشمن معرفی شده است و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در این بیانیه تأکید می‌کنند که انقلاب اسلامی، «عزت ملی» را به عنوان یک شعار جهانی و همیشگی برگزیده و در برابر زورگویان با شهامت ایستادگی کرده است (مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷). یافته‌ها تبیین می‌کند که صیانت از ساحت پیامبر اعظم (ص)، عالی‌ترین جلوه این عزت ملی است؛ زیرا پیامبر (ص) هویت‌بخش امت اسلامی است و هرگونه هجمه به ایشان، در واقع تلاشی برای درهم‌شکستن عزت نفس و اقتدار تمدنی امت محسوب می‌شود و در تحلیل منابع و حیانی، این پیوند میان عزت الهی و جایگاه رسالت به وضوح تبیین شده است؛ چنان که قرآن می‌گوید: «یَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَ لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ وَ لَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ»؛ می‌گویند: اگر به مدینه بازگردیم، قطعاً آن که عزیزتر است، دلیل‌تر را از آن بیرون می‌کند؛ در حالی که عزت مخصوص خدا و رسول او و مؤمنان است، ولی منافقان نمی‌دانند». (منافقون/۸)

شیخ طبرسی در مجمع‌البیان با تحلیل آیه فوق، معتقد است که عزت مؤمنان ثمره نصرت و پیروی از پیامبر (ص) است و امت اسلامی تنها در سایه این پیوند است که به اقتدار دست می‌یابد (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱۰: ۱۰) و از سوی دیگر، فخر رازی در تفسیر کبیر، عزت رسول را مانعی در برابر استخفاف دشمنان می‌داند و تصریح می‌کند که مؤمنان با صیانت از این حرمت، در واقع از شرافت و کیان خود دفاع می‌کنند (فخر رازی، ۱۴۲۰، ج ۳۰: ۵۷۰) همچنین علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، این عزت را یک حقیقت اصیل می‌داند که ریشه در توحید دارد و هرگونه رفتار ذلیلانه در برابر توهین به مقدسات را ناشی از عدم شناخت این منبع قدرت برمی‌شمارد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۹: ۴۹۵). از منظر تمدنی، یافته‌های این بخش نشان می‌دهد

که دفاع از ساحت رسالت، پاسداری از «سرمایه نمادین» امت اسلامی است و اندیشمندان غربی مانند ادوارد سعید معتقدند که استعمار با هدف قرار دادن مقدسات، قصد دارد عزت ملی جوامع را نابود کند تا آن‌ها را تسلیم سازد و لذا طبق بیانیه گام دوم، صیانت از آستان نبوی، راهبرد اصلی امت برای حفظ عزت ملی در برابر هژمونی غرب و گامی حیاتی به سوی تمدن نوین اسلامی است.

۲. مرزبندی استکبارستیزانه به مثابه تجلی توحید عملی

مرزبندی استکبارستیزانه به عنوان تجلی توحید عملی، در بیانیه گام دوم یک راهبرد فعال برای تولید «قدرت نرم» و صیانت از هویت امت اسلامی است و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای تأکید می‌کنند که انقلاب اسلامی پس از نظام‌سازی مرزبندی‌های خود با دشمنان را کمرنگ نکرده است (مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷) و یافته‌ها نشان می‌دهد تقابل با جریان‌های اسلام‌هراس و دفاع از ساحت پیامبر اعظم (ص)، از میادین جدی این مرزبندی است که مبتنی بر «بصیرت» و «ایستادگی» است و ابن‌عاشور نصرت پیامبر (ص) را در حفظ استقلال فکری و مرزبندی با اندیشه‌های معاند می‌داند (ابن‌عاشور، ۱۹۸۴، ج ۱۰: ۲۵) و شیخ طوسی نیز دفاع از جایگاه نبوت را محور انسجام امت تحلیل می‌کند. (طوسی، ۱۴۰۹ق، ج ۴: ۳۸۰).

یافته‌های دیگر این بخش نشان می‌دهد که قدرت نرم امت، محصول «خوش‌بینی به آینده» و «نترسیدن از هیمنه پوشالی دشمن» است که در بیانیه گام دوم به کرات مورد تأکید قرار گرفته است و دشمن با «محاصره تبلیغاتی» قصد تضعیف اراده‌ها را دارد (مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷) و «امید صادق» که در بیانیه به عنوان نخستین و ریشه‌ای‌ترین جهاد، تبیین شده است به عنوان زیربنای روانی اقتدار امت، دفاع را به جهادی تمدنی و فعال تبدیل می‌کند و تفسیر نمونه معتقد است این دفاع تمدنی باعث «یأس الکفار» می‌شود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۵: ۱۸) و سید قطب مرزبندی با «جاهلیت مدرن» را راه بازگشت به اقتدار می‌داند (سید قطب،

۱۴۱۲ق، ج ۳: ۱۶۱۷). همچنین بر اساس نظریه «جوزف نای»، شخصیت پیامبر اعظم (ص) والاترین منبع تولید قدرت نرم برای امت است و تلاش دشمن برای تخریب این چهره، با هدف تضعیف جایگاه بین‌المللی مسلمین است و «ادوارد سعید» نیز تخریب چهره‌های مقدس را روشی برای سلب اراده از جوامع شرقی تحلیل می‌کند (سعید، ۱۳۸۶: ۹۸). بنابراین، اقتدار امت در چهل‌واژه دوم انقلاب مستلزم آن است که جوانان با «بینش تمدنی»، ساحت رسالت را نقطه ثقل قدرت نرم قرار داده و با مرزبندی دقیق، اجازه تزلزل هویت توسط استکبار را ندهند؛ چنانکه رهبری می‌فرماید: «پیش‌روی در عرصه‌های مادی و معنوی، نیازمند صیانت از ارزش‌های انقلاب در برابر معاندان است» (مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷).

ب) مولفه‌های تمدن‌ساز: از بیانیه تا تفسیر قرآن

۱. علم و پژوهش: سپر دفاعی و ابزار بازدارندگی در اندیشه تفسیری

یافته‌های این بخش نشان می‌دهد راهبرد بیانیه گام دوم در مواجهه با اسلام‌هراسی، از حالت تدافعی به یک «رویکرد تمدن‌ساز» تغییر یافته است و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای تأکید می‌فرماید دشمن با ابزارهای پیشرفته رسانه‌ای به دنبال تخریب چهره اسلام و پیامبر (ص) برای جلوگیری از نفوذ معنوی تمدن اسلامی است (مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷). ایشان اسلام‌هراسی را ابزاری برای «پنهان کردن ضعف‌های تمدن مادی» می‌دانند (خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار کارگزاران حج، ۰۹/۰۱، ۱۳۸۵، <https://khl.ink/f3369>) و مؤلفه‌هایی چون «علم و پژوهش»، «معنویت و اخلاق» و «سبک زندگی نبوی» که در بیانیه بر آنها تأکید شده، پادتن‌های تمدنی در برابر این پدیده هستند (مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷). علامه طباطبایی در تفسیر آیات استهزای پیامبران تبیین می‌کند که دشمنان همواره برای پوشاندن حقانیت وحی، به تخریب شخصیت رهبران الهی روی می‌آورند و پاسخ قرآن به این حمله‌ها، «ارائه الگوی برتر عمل» و «تبیین عقلانی وحی» است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲: ۲۳۰)

و زمخشری نیز معتقد است هر تلاش برای بدنام کردن پیامبر (ص)، به انزوای خود معاندان می‌انجامد، مشروط بر اینکه امت بر دانش و معنویت نبوی تکیه کند (زمخشری، ۱۴۰۷ق، ج ۴: ۸۰۶) و سید قطب اسلام‌هراسی را ناشی از ترس غرب از «نیروی رهایی‌بخش اسلام» می‌داند و راه مقابله را ساختن یک «جامعه نمونه» بر پایه اخلاق نبوی معرفی می‌کند (سید قطب، ۱۴۱۲ق، ج ۶: ۳۹۴۴).

در تطبیق با اندیشه‌های غربی، «ادوارد سعید» نشان می‌دهد که رسانه‌های غربی با ارائه تصویری تحریف‌شده از پیامبر (ص)، به دنبال مشروعیت‌بخشی به سیاست‌های سلطه‌گرانه خود هستند (سعید، ۱۳۸۲: ص ۷۴) و در برابر این «برساخت‌گرایی رسانه‌ای»، بیانیه گام دوم بر «جهاد علمی» تأکید دارد و از منظر «یورگن هابرماس»، تمدن‌ها باید بتوانند مبانی اخلاقی خود را به «زبان عمومی و عقلانی» ترجمه کنند (هابرماس، ۱۳۹۳: ۵۸، ۱۰۸) و «اخلاق و معنویت نبوی» در بیانیه، دقیقاً چنین نقش زبانی جهانی را ایفا می‌کند. «فرانسیس فوکویاما» نیز استدلال می‌کند که اهانت به نمادهای هویتی یک گروه (مانند پیامبر (ص))، صرفاً یک بداخلاقی نیست، بلکه یک «حمله هویتی سازمان‌یافته» برای از بین بردن کرامت و ایجاد «خشم سیاسی» است (فوکویاما، ۱۳۹۸: ۹۴). بنابراین، تأکید بیانیه بر «عزت ملی»، پاتک اصلی به این استراتژی دشمن است و آیت‌الله جوادی آملی نیز درمان اسلام‌هراسی را در «عقلانیت و حیانی» و تبیین برتری‌های حکمی و اخلاقی پیامبر (ص) می‌داند، (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج ۳۱: ۵۳۵) که با تأکید بیانیه بر «علم و پژوهش» منطبق است.

رهبر انقلاب با فراخوان جوانان غربی به مطالعه مستقیم سیره نبوی، (خامنه‌ای، سیدعلی، پیام به جوانان اروپا و آمریکای شمالی، ۱۳۹۳/۱۱/۰۲ - <https://khl.ink/f2۸۷۳۸>) عملاً حصر تبلیغاتی استکبار را دور زده و یک «ارتباط تمدنی مستقیم» برقرار کرده‌اند و این کنش، مصداق بارز «دفاع تمدنی فعال» است. در نتیجه، مؤلفه‌های تمدن‌ساز بیانیه گام دوم، ابزارهای

امت برای عبور از حصار اسلام‌هراسی هستند و اقتدار امت زمانی محقق می‌شود که ساحت رسالت، نه فقط به عنوان یک باور مقدس، بلکه به عنوان «الگوی کارآمد اداره جامعه» به جهان عرضه شود.

۲. اقتصاد مقاومتی: اقتدارآفرینی و مصون‌سازی

در منظومه فکری بیانیه گام دوم، «اقتصاد مقاومتی» صرفاً یک سیاست اقتصادی گذرا نیست، بلکه سکوی اقتدارآفرینی و سدی مصون‌ساز در مسیر تحقق تمدن نوین اسلامی است و این مفهوم ریشه در آموزه‌های قرآنی دارد و قرآن با تأکید بر تعادل و میانه‌روی، (اسراء/۲۹) بنیانی می‌گذارد که در اقتصاد مقاومتی به معنای خروج از اقتصاد مصرفی و حرکت به سمت تولید متنوع و درون‌زا تفسیر می‌شود و از منظر اندیشه تفسیری امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، اقتصاد مقاومتی در حقیقت «اقتصاد جهادی» است که با الهام از آیه آمادگی قوا (انفال/۶۰) شکل می‌گیرد؛ ایشان توسعه «قوه اقتصادی» را موتور محرک اقتدار ملی می‌دانند و این اقتدار بر «مصونیت» و «آینده‌نگری» استوار است که اصل آن در قرآن (نساء/۹) و مسئولیت در قبال نسل‌های آینده نهفته است و اقتصاد مقاومتی با تکیه بر تولید ملی و کاهش وابستگی، «ذریه قویه اقتصادی» را پایه‌ریزی می‌کند که در برابر فشارها نه تنها نمی‌شکند، بلکه از آنها برای جهش بهره می‌گیرد. مفسران نیز بر ابعاد اقتدارآفرین اقتصاد قرآنی تأکید کرده‌اند و علامه طباطبایی اقتصاد عادلانه را مایه «اعتصام» و قدرت اجتماعی امت می‌داند (طباطبایی، ۱۳۹۰ق، ج ۱۹: ۲۷۴) و فخر رازی اقتصاد را «ستون زندگی» معرفی می‌کند که عدالت در آن حیاتی است (فخر رازی، ۱۴۲۰ق، ج ۸: ۱۵۱) و این دیدگاه‌ها همسو با تأکید رهبر انقلاب بر «عدالت اقتصادی» به عنوان رکن اقتصاد مقاومتی است که نتیجه آن «عزت ملی» و «استقلال واقعی» است.

نکته محوری در اندیشه ایشان، گذار از اقتصاد تدافعی به اقتصاد فعال و پیشرو است و اقتصاد مقاومتی به معنای «فشار را به فرصت تبدیل کردن» است (خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در

دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی، <https://khl.ink/f/۳۲۶۹۵-۱۳۹۵/۰۱/۰۱> و این منطق، مستند به عزم و اراده جهادی است که پیش شرط توکل (آل عمران/۱۵۹) محسوب می‌شود. در نتیجه، اقتصاد مقاومتی در بیانیه گام دوم، با پشتوانه تفسیری قرآن، به هسته سخت اقتدار تمدنی بدل می‌شود و این اقتصاد از یک سو با اجرای عدالت، «مصونیت درونی» را تقویت می‌کند و از سوی دیگر با خودکفایی در فناوری‌های راهبردی، «بازدارندگی بیرونی» را عملی می‌سازد و گام بلندی در دفاع تمدنی و احیای اقتدار جهانی امت اسلامی است.

۳. اخلاق و معنویت: قلب قدرت نرم و الگوی زیست نبوی

در معماری تمدنی بیانیه گام دوم، «اخلاق و معنویت» به مثابه قلب تپنده قدرت نرم و الگوی زنده زیست نبوی جایگاهی بی‌بدیل دارد و از منظر اندیشه تفسیری امام خامنه‌ای، این دو رکن صرفاً فضیلت‌های فردی نیستند، بلکه سنگ بنای اقتدار جذاب و اثرگذار اسلامی در عرصه جهانی و اصلی‌ترین سپر دفاعی در برابر تهاجم فرهنگی دشمن هستند و قرآن، پیامبر (ص) را به خُلق عظیم معرفی می‌کند (قلم/۴) و امام خامنه‌ای نیز با تأکید بر این آیه، «سبک زندگی اسلامی» را مترادف با تجلی همان «خُلق عظیم» در همه شئون زندگی می‌داند و آن را قدرتمندترین ابزار برای «معرفی حقیقت اسلام» به جهانیان می‌شمرند (مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی، <https://khl.ink/f/۲۱۲۵۲-۱۳۹۱/۰۷/۲۳>) و مبنای قرآنی این قدرت نرم در آیه دعوت با حکمت و موعظه حسنه (نحل/۱۲۵) تبلور یافته است و علامه طباطبایی در تفسیر این آیه، «حکمت» (سخن متین و علمی) و «موعظه حسنه» (نرمی و خیرخواهی) را هسته مرکزی قدرت نرم اسلامی می‌داند (طباطبایی، ۱۳۹۰ق، ج ۱۲: ۵۲۳). در مقابل، قرآن هشدار می‌دهد که فساد اخلاقی و دوری از معنویت، بنیان‌های اجتماع را متلاشی می‌سازد (روم/۴۱) و ابن کثیر نیز این فساد را نتیجه گناهان و ترک اوامر الهی می‌داند (ابن کثیر، ۱۴۱۹ق، ج ۳: ۴۳۷). بنابراین، تقویت اخلاق و معنویت یک راهبرد مصونیت‌بخش در برابر فساد

داخلی و نفوذ خارجی است و امام خامنه‌ای نیز با الهام از آیه استعانت به صبر و نماز، (بقره/۱۵۳) معنویت را منبع «توانمندسازی درونی» جامعه معرفی می‌کند و نماز و دعا را «قوه محرکه عظیم» برای پیشبرد اهداف بزرگ تمدنی می‌دانند (مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۷/۰۶/۱۵ - <https://khl.ink/f40421>) و این نگاه، معنویت را از حوزه خصوصی به عرصه عمومی و قدرت آفرین پیوند می‌زند.

همچنین الگوی زیست نبوی با مؤلفه‌هایی چون صداقت، عدالت، رحمت، سادگی و عزت نفس، منشأ «جاذبه جهانی» انقلاب اسلامی است. در نتیجه، در پروژه دفاع تمدنی، اخلاق و معنویت کارکردی دوگانه دارند: از یک سو با ایجاد جامعه‌ای با روحیه تعاون و امید، تاب‌آوری درونی امت را در برابر جنگ روانی دشمن حداکثر می‌کنند و از سوی دیگر با ارائه چهره جذاب و منطقی از اسلام، توانایی جذب قلب‌های جهانی و سلطه‌بخشی به گفتمان حق را فراهم می‌سازند و تمدن نوین اسلامی بدون این قلب پویا، بنایی ناتمام و فاقد هویت اصیل خواهد بود.

ج) راهبردهای عملیاتی دفاع تمدنی: تلفیق بیانیه و اندیشه تفسیری

۱. توانمندسازی زیرساختی: دانش و دارایی به مثابه تجلی «قوه» در منظومه قرآنی یافته‌های نهایی پژوهش نشان می‌دهد که «الگوی دفاع تمدنی» در بیانیه گام دوم، یک هندسه جامع است که از «ایمان فردی» آغاز شده و به «اقتدار بین‌المللی امت» ختم می‌شود و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در این سند، مسیری را ترسیم می‌کنند که در آن «ایستادگی در برابر کانون‌های قدرت و ثروت جهان» به یک الگوی عملیاتی تبدیل می‌گردد (مقام معظم رهبری، بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷). این الگوی عملیاتی دارای سه لایه اساسی است: معرفتی (ایمان)، ساختاری (انسجام امت) و کنشی (مرزبندی و تهاجم رسانه‌ای) و در لایه معرفتی، بر «عزت توحیدی» استوار است و علامه طباطبایی تبیین می‌کند که دفاع تمدنی باید بر پایه «برهان و حکمت» باشد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۵: ۱۲۱) و فخر رازی نیز نصرت پیامبر(ص) را در گرو

«تعظیم شعائر» می‌داند و هرگونه سستی در آن را باعث فروپاشی الگوی دفاعی می‌شمارد (فخررازی، ۱۴۲۰ق، ج ۳۰: ۵۷۰) و در بیانیه گام دوم، این تعظیم به شکل «ایستادگی بر ارزش‌های انقلاب» بازخوانی شده است و ابن‌عاشور نیز دفاع از پیامبر (ص) را نیازمند تبدیل شدن به یک «فرهنگ عمومی» در امت می‌داند (ابن‌عاشور، ۱۹۸۴، ج ۲۶: ۳۰) و این دیدگاه با تأکید رهبر انقلاب بر «سبک زندگی اسلامی» گره می‌خورد، به این معنا که الگوی دفاع صرفاً بیانیه‌ای نیست، بلکه در زیست مؤمنانه و مقتدرانه جوانان متجلی می‌شود.

این الگو به نقد مبانی تمدن غرب نیز می‌پردازد و «ادوارد سعید» تبیین می‌کند که غرب برای سلطه، اسلام را به شکل یک موجود «غیرعقلانی و خشونت‌طلب» تصویر می‌کند تا راه برای سلطه باز شود (سعید، ۱۳۸۲: ۴۵) و راهبرد «علم و پژوهش» در بیانیه گام دوم، دقیقاً قلب این استراتژی غرب را هدف قرار داده و با ارتقای سطح علمی امت، این برجسب‌زنی را خنثی می‌کند. از منظر «یورگن هابرماس»، تمدنی موفق است که بتواند پاسخ‌های عقلانی به پرسش‌های وجودی دهد و الگوی بیانیه، ساحت رسالت را به عنوان کانون «عقلانیت و معنویت» معرفی می‌کند و همچنین «ساموئل هانتینگتون» نبرد قرن ۲۱ را حول «ارزش‌های فرهنگی» می‌داند (هانتینگتون، ۱۳۹۱: ۳۶) و صیانت از آستان نبوی، در حقیقت حفاظت از «قلعه فرهنگی» امت است. آیت‌الله جوادی آملی نیز دفاع تمدنی را شامل هر دو وجه «توگی» (جذب به حق) و «تبری» (مرزبندی با باطل) می‌داند، (جوادی آملی، ۱۳۸۹ ج ۳۱: ۵۳۵) که با بخش مرزبندی در بیانیه منطبق است و رهبر انقلاب با روش «پرسش‌گری» و دعوت به «ارتباط مستقیم با منابع اصیل»، (مقام معظم رهبری، پیام به جوانان اروپا و آمریکای شمالی، ۱۳۹۳/۱۱/۰۲-
<https://khl.in/f2۸۷۳۸>) الگویی مهاجم و پیشرو ارائه داده‌اند که صرفاً واکنشی انفعالی نیست. در نتیجه، الگوی عملیاتی مستخرج از این تحقیق، دفاع از ساحت رسالت را با اقتدار امت و عزت ملی پیوند می‌زند و به جوانان می‌آموزد که برای این دفاع، باید در عرصه‌های علم،

اخلاق و رسانه قدرتمند شوند تا تمدن نوین اسلامی به عنوان جایگزینی برای تمدن رو به زوال غرب تثبیت گردد.

۲. جهاد تبیین جوانان: شکستن حصر تبلیغاتی با الهام از آیات امر به معروف و فتیان

در میدان جنگ نرم، بیانیه گام دوم انقلاب «جهاد تبیین» را به‌مثابه سلاح راهبردی برای شکست حصر تبلیغاتی دشمن و بازتولید گفتمان حق معرفی می‌کند و از منظر اندیشه تفسیری امام خامنه‌ای، این مفهوم تنها یک فعالیت اطلاع‌رسانی نیست، بلکه تجلی نوین دو فریضه قرآنی است: «امر به معروف» و الهام از روحیه «فتیان» (جوانان مؤمن). قرآن با آیه «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ...» (آل عمران/۱۰۴) بنیان جهاد تبیین را به عنوان یک مسئولیت جمعی و سازمان‌یافته برای دعوت به خیر در فضای عمومی ترسیم می‌کند و رهبر انقلاب تأکید می‌کنند که جهاد تبیین، همان فریضه امر به معروف است که در قالب‌های جدید رسانه‌ای و تولید محتوا متجلی شده است؛ (مقام معظم رهبری، پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال ۱۴۰۰، ۱۳۹۹/۱۲/۳۰ - <https://khl.ink/f47540>) ایشان جوانان را میدان‌داران اصلی این جهاد معرفی می‌کنند و علامه طباطبایی نیز «دعوت به خیر» را شامل هر عملی که جامعه را به صلاح نزدیک کند، می‌داند (طباطبایی، ۱۳۹۰ق، ج ۳: ۶۳۲).

الهام‌بخش دیگر این جهاد، روحیه «فتیان» (جوانان مؤمن) در قرآن است که خداوند آنان را به ایمان راسخ و هدایت فزاینده می‌ستاید (کهف/۱۳) و مفسرانی مانند طبری، ویژگی اصلی آنان را ترکیب ایمان با شجاعت و اقدام جهادی می‌دانند (طبری، ۱۴۱۲ق، ج ۱۵، ص ۱۶۲) و امام خامنه‌ای نیز نسل جوان امروز را دارای همان ظرفیت «ایمان، شعور و اقدام» برای پیشتازی در میدان تبیین می‌داند. (مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان، ۱۳۹۸/۰۸/۱۲ - <https://khl.ink/f43896>). باید گفت که جهاد تبیین جوانان سه محور اصلی قرآنی دارد:

- تبیین فعال و حکیمانه: مبتنی بر آیه دعوت با حکمت و موعظه حسنه (نحل/۱۲۵) و با تکیه بر داده‌های دقیق و منطقی قوی.

- شفافیت و صداقت: مبتنی بر تأکید قرآن بر «قول سدید» (سخن راست و درست) (احزاب/۷۰) به عنوان سلاح در برابر تبلیغات دروغین.

- نفی سکوت و اشغال فعال فضای گفتگو: با الهام از آیه «تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ» (مجادله/۱۱) و حضور هوشمندانه در تمام پلتفرم‌های و بسترهای ارتباطی.

رهبر انقلاب جوانان را «سربازان گمنام جبهه تبیین» می‌نامند که سلاح امروزشان «قلم، بیان، هنر و تولید محتوای هوشمند» است (مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار نخبگان و استعداد‌های برتر تحصیلی، ۱۴۰۱/۰۷/۲۷ - <https://khl.ink/fs1184>) و این جهاد، حصارهای تبلیغاتی دشمن را می‌شکند و روایت اصیل انقلاب و اسلام را به گوش جهانیان می‌رساند. در نتیجه، جهاد تبیین جوانان، حلقه وصل امر به معروف نوین و روحیه فتیان عصر حاضر است و این جهاد با شکستن انحصار رسانه‌ای دشمن، هم از هویت امت دفاع می‌کند و هم با جذب افکار عمومی، اقتدار نرم امت اسلامی را به نمایش می‌گذارد و سرمایه‌گذاری بر این نیرو، یکی از مؤثرترین راهبردهای دفاع تمدنی در بیانیه گام دوم است.

۳. مرزبندی فعال: تولی و تبری قرآنی در برابر جریان‌های تحریف‌گر

در استراتژی دفاع تمدنی بیانیه گام دوم، «مرزبندی فعال» به مثابه دیواره هوشمند هویتی و جبهه‌بندی اعتقادی در برابر جریان‌های تحریف‌گر تعریف می‌شود و این مفهوم، بر پایه آموزه قرآنی «تولی و تبری» (دل‌بستگی به حق و بیزاری از باطل) استوار است و از دیدگاه امام خامنه‌ای یک کنش مداوم، آگاهانه و اثرگذار برای تضمین بقا و اقتدار امت است. قرآن کریم اصل بنیادین این مرزبندی را در آیاتی همچون آیه ۲۲ سوره مجادله تبیین کرده که ایمان را ملاک اصلی دوستی و دشمنی می‌داند، حتی اگر پای خویشاوندی در میان باشد و شیخ طوسی در تفسیر

این آیه، نفی هرگونه دوستی با دشمنان دین را واجب مطلق و از لوازم ایمان می‌شمارد (طوسی، بی‌تا، ج ۹: ۵۸۱) و این دیدگاه، پشتوانه «مرزبندی سخت» در مقابل معاندان است.

در مقابل، قرآن برای وجه ایجابی مرزبندی (توگی)، مؤمنان را به الگوبرداری از اسوه‌های والا مانند ابراهیم(ع) دعوت می‌کند (ممتحنه: ۴) و امام خامنه‌ای با استناد به این سیره تأکید می‌کنند که مرزبندی باید «خط حق» را جذاب، زنده و قابل پیروی نشان دهد (مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۴/۰۶/۱۳۹۲-
<https://khl.in/f23810>) و مفسران اهل سنت مانند ابن عطیه نیز بر حرمت مودت با دشمنان و لزوم مرزبندی برای حفظ استحکام درونی امت تأکید دارند. (ابن عطیه، ۱۴۲۲ق، ج ۵: ۲۶۷).
در عصر حاضر و در برابر جریان‌های تحریف‌گر متنوع، مرزبندی فعال سه مؤلفه کلیدی دارد:
- شناخت عمیق و آسیب‌شناسی: بر اساس آیه «فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» (محمد/۱۹) مرزبندی بدون «علم» به جهل مرکب می‌انجامد.

- بیان شجاعانه و افشاگری: بر اساس دستور قرآن به پیامبر (ص) برای «اظهار اسلام» (آل عمران/۲۰) در برابر تحریف‌ها.
- ساخت آلت‌رناتیو و جایگزین جذاب: مرزبندی تنها با «نه» گفتن محقق نمی‌شود، بلکه مستلزم ساخت و نمایش سبک زندگی اسلامی اصیل و جذاب به عنوان الگوی برتر است. (با الهام از آیاتی مانند فرقان/۶۳)

رهبر انقلاب با تأکید بر آیه نفی ولایت دشمن (ممتحنه: ۱) هشدار می‌دهند که دشمن برای نفوذ از تحریف مفاهیم استفاده می‌کند. بنابراین، مرزبندی فعال باید «مفهوم‌ساز» و «گفتمان‌آفرین» باشد. (مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۵/۰۳/۰۶-
<https://khl.in/f23198>). در نتیجه، مرزبندی فعال به مثابه تجلی عملی توحید در عرصه اجتماعی، ستون فقرات دفاع تمدنی است و این مرزبندی با تکیه بر توگی و

تبری، هویت مستقل امت را حفظ کرده، صفوف درونی را از نفوذ پاکسازی می‌نماید و با ارائه الگوی زنده اسلامی، اقتدار نرم امت را در مقابله با هجمه‌های فکری به نمایش می‌گذارد و تحقق این امر، بیانیه گام دوم را به سندی راهبردی برای مصونیت و اقتدار امت تبدیل می‌کند.

نتیجه

پژوهش حاضر با هدف تبیین الگوی «دفاع تمدنی» از ساحت رسالت و اقتدار امت اسلامی بر پایه بیانیه گام دوم و اندیشه تفسیری امام خامنه‌ای انجام شد و یافته‌ها نشان می‌دهد رویکرد صرفاً واکنشی و احساسی در برابر هجمه‌های سازمان‌یافته به مقدسات، نه تنها کافی نیست بلکه به انفعال می‌انجامد و در مقابل، بیانیه گام دوم با خوانشی تمدنی، دفاع از حریم نبوت را به کانون پروژه «تمدن‌سازی نوین اسلامی» تبدیل می‌کند. تحلیل محتوا در پرتو اندیشه تفسیری رهبر انقلاب، الگویی سه‌سطحی ارائه می‌دهد: در سطح گفتمانی، این دفاع بر «عزت ملی برآمده از عزت الهی» و «مرزبندی استکبارستیزانه» استوار است و در سطح سازه‌ای، بر سه رکن «علم و پژوهش» به عنوان سپر دفاع، «اقتصاد مقاومتی» به مثابه بستر اقتدار و «اخلاق و معنویت» به منزله قلب قدرت نرم تأکید می‌شود و در سطح عملیاتی، این الگو در قالب «توانمندسازی زیرساختی»، «جهاد تبیین جوانان» و «مرزبندی فعال» متجلی می‌گردد.

نوآوری این پژوهش در ارائه خوانشی یکپارچه است که دفاع از ساحت رسالت را نه یک کنش انفعالی، بلکه بخشی پیش‌ران و جدایی‌ناپذیر از فرآیند ساخت تمدن نوین اسلامی می‌داند و در این الگو، پاسخ به اهانت در «قدرتمند شدن» امت در تمام عرصه‌های مادی و معنوی نهفته است و هنگامی که امت اسلامی در پرتو علم برتر، اقتصاد پویا و اخلاق جهانی به الگویی جذاب در صحنه جهانی تبدیل شود، هرگونه تلاش برای تحقیر مقدسات آن بی‌اثر شده و به افشای پوچی گفتمان مهاجم می‌انجامد. در نتیجه، بیانیه گام دوم با تکیه بر اندیشه تفسیری امام خامنه‌ای، پاسخی راهبردی و عقلانی به چالش هویتی امت ارائه می‌دهد و الگوی «دفاع تمدنی»

گذار از «مدیریت بحران» به «مدیریت معنا در بحران» را ممکن ساخته و با تبدیل تهدید به پروژه‌ای سازنده، مسیر احیای اقتدار جهانی امت و برپایی تمدنی مبتنی بر عدالت و معنویت را هموار می‌کند.

منابع

- * قرآن کریم، ترجمه رضایی اصفهانی، محمدعلی، چاپ دوم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ص)، قم، ایران، ۱۳۹۱.
۱. ابراهیمی کیایی، هادی و بوذری نژاد، یحیی (۱۴۰۰)، «نقش آیت‌الله خامنه‌ای در احیای تمدن اسلامی با تکیه بر بیانیه گام دوم انقلاب»، فصلنامه علمی بصیرت و تربیت اسلامی، شماره ۵۶.
 ۲. ابن عطیه اندلسی، عبدالحق بن غالب، ۱۴۲۲ق، المحرر الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز، بیروت: دار الکتب العلمیه.
 ۳. ابن عاشور، محمد الطاهر (۱۹۸۴)، التحریر و التنویر، تونس: الدار التونسیه للنشر.
 ۴. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴)، لسان العرب، بیروت: دار صادر، چاپ سوم.
 ۵. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹)، تفسیر تسنیم، جلد ۳۱، قم: مرکز نشر اسراء.
 ۶. حسینی، زینب السادات و شکراللهی صورتی، مهدی (۱۳۹۹)، «مؤلفه‌های احیای تمدن اسلامی با تأکید بر بیانیه گام دوم»، کنفرانس ملی مؤلفه‌های تمدن‌ساز.
 ۷. خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷)، بیانیه گام دوم انقلاب.
 ۸. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۵/۰۳/۰۶ - <https://khl.ink/f/33198>
 ۹. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۳۹۷/۰۶/۱۵ - <https://khl.ink/f/40421>
 ۱۰. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۰/۰۵/۱۹ - <https://khl.ink/f/16912>

۱۱. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار جوانان استان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۰۷/۲۳-
<https://khl.ink/f/21252>
۱۲. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان، ۱۳۹۸/۰۸/۱۲-
<https://khl.ink/f/43896>
۱۳. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری،
<https://khl.ink/f/23810-1392/06/14>
۱۴. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی،
<https://khl.ink/f/32695-1395/01/01>
۱۵. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار کارگزاران حج، ۰۹/۰۱، ۱۳۸۵-
<https://khl.ink/f/3369>
۱۶. خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات در دیدار نخبگان و استعدادهاى برتر تحصیلی،
<https://khl.ink/f/51184-1401/07/27>
۱۷. خامنه‌ای، سیدعلی، پیام به جوانان اروپا و آمریکای شمالی، ۱۳۹۳/۱۱/۰۲-
<https://khl.ink/f/28738>
۱۸. خامنه‌ای، سیدعلی، پیام نوروزی به مناسبت آغاز سال ۱۴۰۰، ۱۳۹۹/۱۲/۳۰-
<https://khl.ink/f/47540>
۱۹. رازی، محمد بن عمر (۱۴۲۰)، التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۲۰. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲)، المفردات فی غریب القرآن، بیروت: دارالعلم.
۲۱. زبیدی، محمد مرتضی (۱۴۱۴)، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت: دارالفکر.

۲۲. زمخشری، محمود بن عمر (۱۴۰۷)، الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل، بیروت: دارالکتاب العربی.
۲۳. سعید، ادوارد (۱۳۸۲)، پوشش خبری اسلام، ترجمه عبدالرحیم نوه ابراهیم، تهران: نشر هرمس.
۲۴. سعید، ادوارد (۱۳۸۶)، شرق‌شناسی، ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۲۵. سید قطب، ابراهیم (۱۴۱۲)، فی ظلال القرآن، بیروت: دار الشروق.
۲۶. طباطبائی، سید محمدحسین (۱۳۷۴)، تفسیر المیزان، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۲۷. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲)، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات ناصر خسرو.
۲۸. طبری، محمد بن جریر، ۱۴۱۲ق، جامع البیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار المعرفه.
۲۹. طوسی، محمد بن حسن، بی تا، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۳۰. علیزاده، علی (۱۴۰۱)، «واکاوی و تبیین گام دوم در راستای جوان‌گرایی در تمدن نوین»، اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، شماره ۲۵.
۳۱. فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۰)، کتاب العین، قم: انتشارات هجرت.
۳۲. فوکویاما، فرانسیس (۱۳۹۸)، هویت: تقاضای کرامت و سیاست‌ورزی خشم، ترجمه رحمن قهرمان‌پور، تهران: نشر روزنه.
۳۳. گرجی، زهرا (۱۴۰۰)، «نقش و جایگاه جوانان در بیانیه گام دوم»، همایش علمی - پژوهشی فتح‌الفتوح (۱).

۳۴. گودرزی، غلامرضا و همکاران (۱۳۹۹)، «طراحی و تبیین الگوی نهاد تمدن‌ساز مبتنی بر بیانیه گام دوم»، نشریه مدیریت اسلامی، شماره ۲۸.
۳۵. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۳۶. موسی‌زاده، ابراهیم (۱۳۹۹)، «اصول و مؤلفه‌های نظام‌سازی اسلامی در بیانیه گام دوم»، دو فصلنامه حکومت اسلامی، شماره ۹۵.
۳۷. هابرماس، یورگن (۱۳۸۴)، نظریه کنش ارتباطی، ترجمه کمال پولادی، تهران: نشر مرکز.
۳۸. هابرماس، یورگن (۱۳۹۳)، پس سکولاریسم و دین، ترجمه محمدامین قانع‌راد، تهران: نشر نقد افکار.
۳۹. هانتینگتون، ساموئل (۱۳۹۱)، برخورد تمدن‌ها و بازسازی نظم جهانی، ترجمه محمدعلی حمید رفیعی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی، چاپ هشتم.
۴۰. ولایتی، علی‌اکبر (۱۳۹۸)، فرهنگ و تمدن اسلامی، تهران: دفتر نشر معارف.

References

The Holy Quran, Translated by Mohammad Ali Rezaei Esfahani, 2nd Edition, Al-Mustafa International Translation and Publishing Center, Qom, Iran, ۲۰۱۲.

۱. Ebrahimi Kiapee, Hadi & Boozari-nejad, Yahya (۱۴۰۰ [۲۰۲۱]). "The Role of Ayatollah Khamenei in the Revival of Islamic Civilization Based on the Second Step Declaration of the Revolution." *Scientific Quarterly of Insight and Islamic Education*, no. ۵۶.
۲. Ibn Atiyah al-Andalusi, Abd al-Haqq ibn Ghalib (۱۴۲۲ AH [۲۰۰۱]). *Al-Muharrir al-Wajiz fi Tafsir al-Kitab al-Aziz*. Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyyah.
۳. Ibn Ashur, Muhammad al-Tahir (۱۹۸۴). *Al-Tahrir wa al-Tanwir*. Tunis: Al-Dar al-Tunisiyah lil-Nashr.
۴. Ibn Mandhur, Muhammad ibn Makram (۱۴۱۴ AH [۱۹۹۳]). *Lisan al-'Arab*. Beirut: Dar Sader, ۳rd Edition.
۵. Jawadi Amoli, Abdullah (۱۳۸۹ [۲۰۱۰]). *Tafsir Tasnim*, Vol. ۳۱. Qom: Center for the Publication of Asra.
۶. Hosseini, Zainab al-Sadat & Shokrollahi Souraati, Mehdi (۱۳۹۹ [۲۰۲۰]). "Components of Islamic Civilization Revival Emphasizing the Second Step Declaration." National Conference on Civilization-Building Components.
۷. Khamenei, Seyyed Ali (۱۳۹۷ [۲۰۱۸]). *The Second Step Declaration of the Revolution.*
۸. Khamenei, Seyyed Ali. Statements in a meeting with members of the Assembly of Experts, ۰۶/۰۳/۱۳۹۵ [۲۰۱۶-۰۵-۲۶]. <https://khl.ink/f/۳۳۱۹۸>.
۹. Khamenei, Seyyed Ali. Statements in a meeting with members of the Assembly of Experts, ۱۵/۰۶/۱۳۹۷ [۲۰۱۸-۰۹-۰۶]. <https://khl.ink/f/۴۰۴۲۱>.
۱۰. Khamenei, Seyyed Ali. Statements in a meeting with a group of university students, ۱۹/۰۵/۱۳۹۰ [۲۰۱۱-۰۸-۱۰]. <https://khl.ink/f/۱۶۹۱۲>.

۱۱. Khamenei, Seyyed Ali. Statements in a meeting with the youth of North Khorasan Province, ۲۳/۰۷/۱۳۹۱ [۲۰۱۲-۱۰-۱۴]. <https://khl.ink/f/۲۱۲۰۲>.
۱۲. Khamenei, Seyyed Ali. Statements in a meeting with male and female students, ۱۲/۰۸/۱۳۹۸ [۲۰۱۹-۱۱-۰۳]. <https://khl.ink/f/۴۳۸۹۶>.
۱۳. Khamenei, Seyyed Ali. Statements in a meeting with the head and members of the Assembly of Experts, ۱۴/۰۶/۱۳۹۲ [۲۰۱۳-۰۹-۰۵]. <https://khl.ink/f/۲۳۸۱۰>.
۱۴. Khamenei, Seyyed Ali. Statements in a meeting with pilgrims and residents of the Razavi Holy Shrine, ۰۱/۰۱/۱۳۹۵ [۲۰۱۶-۰۳-۲۱]. <https://khl.ink/f/۳۲۶۹۵>.
۱۵. Khamenei, Seyyed Ali. Statements in a meeting with Hajj officials, ۰۱/۰۹/۱۳۸۵ [۲۰۰۶-۱۱-۲۲]. <https://khl.ink/f/۳۳۶۹>.
۱۶. Khamenei, Seyyed Ali. Statements in a meeting with elites and top academic talents, ۲۷/۰۷/۱۴۰۱ [۲۰۲۲-۱۰-۱۹]. <https://khl.ink/f/۵۱۱۸۴>.
۱۷. Khamenei, Seyyed Ali. Message to the youth of Europe and North America, ۰۲/۱۱/۱۳۹۳ [۲۰۱۵-۰۱-۲۲]. <https://khl.ink/f/۲۸۷۳۸>.
۱۸. Khamenei, Seyyed Ali. Nowruz message on the occasion of the beginning of the year ۱۴۰۰, ۳۰/۱۲/۱۳۹۹ [۲۰۲۱-۰۳-۲۰]. <https://khl.ink/f/۴۷۵۴۰>.
۱۹. Razi, Muhammad ibn Umar (۱۴۲۰ AH [۱۹۹۹]). *Al-Tafsir al-Kabir (Mafatih al-Ghayb)*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-Arabi.
۲۰. Raghīb al-Isfahani, Husayn ibn Muhammad (۱۴۱۲ AH [۱۹۹۱]). *Al-Mufradat fi Gharib al-Quran*. Beirut: Dar al-'Ilm.
۲۱. Zubaidi, Muhammad Murtada (۱۴۱۴ AH [۱۹۹۴]). *Taj al-'Arus min Jawahir al-Qamus*. Beirut: Dar al-Fikr.
۲۲. Zamakhshari, Mahmud ibn Umar (۱۴۰۷ AH [۱۹۸۶]). *Al-Kashshaf 'an Haqa'iq Gawamid al-Tanzil*. Beirut: Dar al-Kitab al-'Arabi.
۲۳. Said, Edward (۱۳۸۲ [۲۰۰۳]). *Covering Islam*. Translated by Abdolrahim Nove Ebrahim. Tehran: Hermes Publications.
۲۴. Said, Edward (۱۳۸۶ [۲۰۰۷]). *Orientalism*. Translated by Abdolrahim Javahi. Tehran: Office for the Dissemination of Islamic Culture.

۲۵. Sayyid Qutb, Ibrahim (۱۴۱۲ AH [۱۹۹۲]). *Fi Zilal al-Quran*. Beirut: Dar al-Shoroq.
۲۶. Tabataba'i, Seyyed Mohammad Hossein (۱۳۷۴ [۱۹۹۵]). *Tafsir al-Mizan*. Translated by Seyyed Mohammad Bagher Mousavi Hamedani. Qom: Islamic Publications Office.
۲۷. Tabarsi, Fadl ibn Hasan (۱۳۷۲ [۱۹۹۳]). *Majma' al-Bayan fi Tafsir al-Quran*. Tehran: Nashr-e Naserkhoosro.
۲۸. Tabari, Muhammad ibn Jarir (۱۴۱۲ AH [۱۹۹۲]). *Jami' al-Bayan fi Tafsir al-Quran*. Beirut: Dar al-Ma'rifah.
۲۹. Tusi, Muhammad ibn Hasan (n.d.). *Al-Tibyan fi Tafsir al-Quran*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-Arabi.
۳۰. Alizadeh, Ali (۱۴۰۱ [۲۰۲۲]). "Analysis and Elucidation of the Second Step Towards Youthfulness in the New Civilization." *Islam and Management Research*, no. ۲۵.
۳۱. Farahidi, Khalil ibn Ahmad (۱۴۱۰ AH [۱۹۸۹]). *Kitab al-'Ayn*. Qom: Nashr-e Hijrat.
۳۲. Fukuyama, Francis (۱۳۹۸ [۲۰۱۹]). *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. Translated by Rahman Ghorbanpour. Tehran: Rozaneh Publications.
۳۳. Gorji, Zahra (۱۴۰۰ [۲۰۲۱]). "The Role and Position of Youth in the Second Step Declaration." Scientific-Research Conference of Fath al-Futooh.(۱)
۳۴. Goodarzi, Gholamreza et al. (۱۳۹۹ [۲۰۲۰]). "Designing and Explaining the Model of a Civilization-Building Institution Based on the Second Step Declaration." *Journal of Islamic Management*, no. ۲۸.
۳۵. Makarem Shirazi, Naser (۱۳۷۴ [۱۹۹۵]). *Tafsir Namuneh*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyah.
۳۶. Mousazadeh, Ebrahim (۱۳۹۹ [۲۰۲۰]). "Principles and Components of Islamic System-Building in the Second Step Declaration." *Biannual Journal of Islamic Governance*, no. ۹۵.
۳۷. Habermas, Jürgen (۱۳۸۴ [۲۰۰۵]). *The Theory of Communicative Action*. Translated by Kamal Pooladi. Tehran: Nashr-e Markaz.

۳۸. Habermas, Jürgen (۱۳۹۳ [۲۰۱۴]). *Post-Secularism and Religion*. Translated by Mohammad Amin Ghaane'iRad. Tehran: Naqđ Afkar Publications.
۳۹. Huntington, Samuel (۱۳۹۱ [۲۰۱۲]). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Translated by Mohammad Ali Hamid Rafiei. Tehran: Cultural Research Office, ۱th Edition.
۴۰. Velayati, Ali Akbar (۱۳۹۸ [۲۰۱۹]). *Islamic Culture and Civilization*. Tehran: Ma'aref Publications Office